BOŠKO KRSTIĆ

Egy bérpalota rejtélye

Beringer Jozefa, Jakab nővére, aki örökre vénkisasszony maradt, életének utolsó napjait Szabadkán, az előkelő sétaerdei öregek otthonában töltötte. Az olcsónak nem mondható, haláláig szóló elhelyezésre egyik kisebb ingatlanának átengedése jogán tett szert, mely az utolsó tulajdonában maradt bérház volt, s jó fekvésű helyen, a Radić testvérekről elnevezett utcában épült. Az otthonban vaskos, ódivatú regények olvasásával – tekintet nélkül azok nyelvére (német, magyar vagy szerb nyelven egyaránt íródhattak) – teltek napjai. Az otthon többi lakóját és a személyzetet egyaránt gőgös távolságtartással kezelte. Az ifjú Aldint is csupán egy nagy tekintéllyel bíró zsidó család – mindkettőjük régi ismerőse – közbenjárásának következtében volt hajlandó fogadni az otthon klubhelységében, ahol egy, az érvényes házirenddel ellentétes egyezség következtében, mely Jozefa kisasszony és az igazgatóság között köttethetett, kimondottan édes kávét szolgált fel számukra az egyik konyhalány. Jozefa, mint a legtöbb nő, aki az őt körülvevő férfiak sokasága ellenére végül is magára maradt, egy percig sem leplezte az éppen férjhez menni készülő konyhalány iránti megvetését, mint ahogy valószínűleg lenézett minden más asszonyt, akinek az övétől eltérő sorsot rendelt a mindenható. Aldint is bizalmatlanul szemlélte, a fiatalember zavarát arra használta fel, hogy az kérdései nyomán lemeztelenedjék, s átengedje a beszélgetés irányítását az ő vasakaratának. Aldin azonban már az öreg hölgy puszta tekintetétől megborzongott, mely a rövidlátók leplezetlen tolakodásával látott neki cipői, körmei, mandzsettái és nyakkendője állapotának tüzetes vizsgálatához. Ő maga azonban mindvégig rejtve maradt az ifjú előtt, s akár valami élő mauzóleum őrizte gyűrött ruháinak redői mögött valaha gyönyörű testének emlékét, olyannyira, hogy a szövethalomból csak a fej körvonalai türemkedhettek elő, de azok is jórészt rejtve maradtak a hatalmas, enyhén sötétített tónusú szemüveg vastag kerete mögött. Maga volt a testét levetkezett lélek. Csak a belőle áradó, gardróbszekrényeket idéző, ódon illat emlékeztetett élő mivoltára. Rezzenéstelen arccal, anélkül, hogy egy pillanatra is teret engedett volna a benne zajló emlékek kitörésének, hallgatta végig Aldin történetét, melyet az ifjú már közös ismerőseiknek is elmesélt, s melyet az ő jóvoltukból az öreg hölgy is már jónéhányszor meghallgathatott, mígnem végül rászánta magát a személyes találkozásra. Az egyik fülét az ifjú felé fordítva mustrálta annak magyar kiejtését. Érzelmei azonban továbbra is titokban maradtak.

– Jakab éppen azután betegedett meg, hogy a szabadkai bérpalotánk keleti ablakai előtt – a Rudics sarkán – felépítették az új városházát – sziszegve kezdett bele mondókájába Jozefa, miután meggyőződött arról, hogy kettőjük közül immár csak ő kerekedhet felül e beszélgetésben. – Úgy hiszem, ez a gyalázat, mármint, hogy azt az átkozott palotát pontosan a mi orrunk alá építették, a városi főépítész feleségének a bosszúja volt, méghozzá azért, mert Jakab nem az ő férjével építtette a családi házunkat. Igen mélyen érintette, mondhatni szíven találta Jakab testvéremet az a hatalmas – a világ ezen felének legnagyobb – építménye, amely elrejtette a napot ablakaink elől. Nemcsak azért a komor hangulatért, amely kétemeletes házunk minden bérlakásában eluralkodott, vagy mert jelentősen csökkent a lakbér és az emberek érdeklődése (kevéssé volt már érdemes nálunk lakni), hanem azért is, mert lakásunkba a sötétség, a szomorúság és a betegség költözött be. A városi mérnök bosszúját mint súlyos sértést élte meg Jakab, túlzottnak és teljességében igaztalannak érezte, dicsőségre éhes felesége primitív szeszélyét látta benne. Az állam szétesőben volt, a császárság megingott – igen, mindannyian éreztük ezt – és mindeközben, egy város legközpontjában, amelyről igazán nem lehetett tudni, mi lesz a sorsa az előttünk álló háborúban, kié lesz azt követően, városházát építenek: a legnagyobbat, legdrágábbat és legszebbet. Tudja, fiatalember, sok ijedt emberrel találkoztam, olyanokkal, akik félelemből építenek, azért, hogy nyomot hagyjanak maguk mögött; de sok olyannal is találkoztam, akik ugyanazon félelemtől hajtva nem építenek semmit, sőt rombolnak. A szabadkai városháza, a városi adminisztráció fellegvára úgy épült fel, akár egy jel, a jele valaminek, amit akkor nem értettünk meg, de ami – homályosan sejtettük – a későbbiekben majd világossá válik: vajon egy adott tér végét vagy egy másik kezdetét jelentette-e; vagy egy időszak végét és egy másmilyen kezdetét; esetleg útjelzés volt a keletről nyugat felé vezető úton vagy az északról dél felé haladón; vagy megfordítva? Az ide vezető utak jelzője-e vagy azoké, amelyek elfelé vezetnek innen? Segítette-e az ideérkezőket vagy távozásra vette rá őket? A szabadkai városháza egy halála előtt álló beteg bolondos, fájdalom nélküli és boldog pillanatra emlékeztetett, amely túléli a haldoklót és sokkal később megismétlődik majd egészen másmilyen embereknek. Jakab miatta maradt napfény nélkül. Lehet, hogy addig is ott pislákolt benne a betegség, de súlyos tuberkulózis formájában azután lobbant benne lángra, hogy felépítették azt a palotát. Teljesen megváltozott. Eleinte órákig bámulta az új városháza kék termének ablakait – csak egy szűk utca választotta el az ő szobájától –, valamiféle beteges elégedettséggel figyelve az ott zajló fogadásokat, amelyeken, természetesen, gyakran látta a főmérnököt és annak primitív feleségét. Őket gyűlölte, a palotát csodálta. Ahelyett, hogy a nagy, városi parkot csodálta volna tulipánjainak rendezett ágyásaival és a galagonyák vastag hűvösével – addig az volt a házunk előtt –, Jakab az új városi kastély sötét vagy kivilágított ablakaiba bámult, és

sorvadni kezdett. Sorvadni attól az összetűzéstől, amely tönkretette a lelket: a gyűlölettől az emberek és a csodálattól a palota iránt.

Az ifjú Aldint igencsak felizgatták a Jozefa kisasszony által mondottak. Beringerék bérpalotája – tudomása szerint – nem állhatott a Rudics báró utcájának sarkán, és persze nem választhatta el pusztán egy utcányi az új városházától, sőt, ez az új palota sem épülhetett azon a helyen, ahova azt az öreg hölgy elbeszélésében állította. Kényszeredetten, s némi bizonytalansággal a hangjában, mert a kisasszony kifürkészhetetlen szeszélyességét nem szerette volna maga ellen fordítani, nehogy még sértődötten félbehagyja az elbeszélést, vetette fel a következőket:

– Bocsásson meg, de azt gondolom, hogy félreértettem. Az új városháza a régi helyére épült a legnagyobb téren. Nem értem, hogy akkor hol helyezkedett el az önök palotája? És azt sem, hogyan takarhatta el a városháza az önök ablakait? Különösen pedig azt nem értem, miként figyelhette Jakab úr meglehetősen könnyen azt, ami a kék teremben történik, amikor az ő ablakai egy másik térre nyíltak?

– Maga, fiatalember, nyilvánvalóan nem szabadkai. Nem ismeri kellőképpen a várost – szakította félbe Jozefa kisasszony.

– Nem, valóban nem, illetve igen, apró gyerekkorom óta itt élek – mentegetőzött a továbbra is a bizonytalankodó Aldin, miközben magában már rég megbánta, hogy okoskodásával félbeszakította az öreg hölgy meséjét.

– De különben, mégha itt született volna is – mormolta maga elé az újra magába zárkózni látszó Jozefa –, akkor sem elég idős ahhoz, hogy kellőképpen ismerhessen egy várost. Sem a városházát. Fiatalember, a városháza már több országot változtatott meg, mint amennyit maga valaha is beutazhat. A világ változik körülötte, de „ő" mindig ugyanolyan és ugyanott marad. Mi magunk, ugye, attól függően, hogyan változtak az idők, változtunk, másképpen viselkedtünk. Azután szinte mindannyian szégyelltük magunkat. Megérti majd – föltéve, ha elég hosszan fog élni –, hogy a város nem éppen úgy néz ki, ahogyan maga látja, mert mások is nézik, és a maguk módján látják. A város tulajdonképpen egyik pillanatban ilyen, a másikban olyan, és lehet, hogy egyikünk sem ismeri valódi arcát. A mi kétemeletes bérházunk éppen ott áll, a Rudics báró utcájának sarkán, és ablakaiból az én szerencsétlen Jakab testvérem órákon át nézte a kék termet, miközben sorvadozott. Hát valóban nem képes ezt megérteni? Istenem, annyi egyszerű dolog mellett megyünk el, és mindenki a maga módján látja. Úgy gondolom, hogy elég ennyi, amennyit elmeséltem magának. A többire következtessen egyedül. És a Beringer-kastély? Soha nem voltam ott, és a többiek is jobban tették volna, ha nem járnak oda. Akkor is tudtam, hogy a kastély is és az összes major és szállás, amit a homokon és a feketeföldön építettek, csak délibáb. A Beringer – amint hallottam –

először szörnyen tönkrement, még égett is. Később ledöntötték, akár a többi kastélyt. Nem jöttek ki egymással a házak és az emberek.

A hölgy mogorván magához rendelte a konyhalányt, megmarkolta botját, s Aldin búcsúszavára csak a tekintetével felelve, arcán némi undorral hagyta, hogy a lány belékaroljon, s lassú, nehéz léptekkel a lifthez vezesse. Az ifjú Aldin tekintete még hosszasan időzött azon a fémajtón, amely mögött Jozefa kisasszony és kísérője vélhetően a magasba szálltak.

*

Egy, a budai vár impozáns épületében székelő Széchényi-könyvtár igen gazdag gyűjteményében folytatott érdekfeszítő - bár a Beringer-kastélyról készült fénykép vagy festmény fellelésének tekintetében eredménytelenül végződő - kutatást követően az ifjú Aldin egyik idősödő barátjával, aki egy-egy fénykép előhívásával vagy egy-egy dokumentum fénymásolásával - lévén a könyvtár fotográfia részlegének alkalmazottja - már huzamosabb ideje serénykedett kutatásainak előremozdításában, ebédelni indult. E barát, hogy egy kicsit felvidítsa, azzal kecsegtette, hogy az ebédet egy számára minden bizonnyal érdekfeszítő helyen fogják elkölteni. Átfurikáztak hát a pesti oldalra. Az Erzsébet-híd alatt leparkoltak, s ekkor Aldin arra gondolt, hogy minden bizonnyal a közeli Mátyás Pince lesz a barátja által kiszemelt ebédelő hely, ahova ő is - akár a többi turista - szívesen be-betért Budapestre való felutazásainak első éveiben. Most azonban mégsem ez a nagyhírű és ennek megfelelően drága pinceétterem volt az Aldin számára kiszemelt helyszín, így útjukat tovább folytatták az aluljárón át, a Váci utcáig, majd az első, jobbkéz felől eső mellékutca következett, onnan balra fordultak, a város szívében kanyargó Kígyó udvarba, mely a Ferenciek terére futva ki torkollik a Kossuth Lajos utcába. Ám már röviddel az exkluzív butikok tarkította Kígyó udvar vége előtt megálltak a nekik éppen balkéz felől eső, 2. számú épület előtt, ahol is a fotográfus a szűk bejárat felé invitálta vendégét. Benn egy szívélyes, még tanuló éveit taposó pincér fogadta őket, aki a teli szeparék között ügyesen lavírozva - szemmel láthatóan beavatottként - kalauzolta őket előre lefoglalt asztalukhoz. Aldin hamar észrevette, hogy az ízléses faborítással elkülönített fülkék mindegyikének falán nehéz tölgykeretbe foglalt festmények díszelegnek, melyek egy-egy történelmi magyar várost ábrázolnak. Elégedett mosoly ült ki arcára, amikor a számukra fenntartott asztal felett szeretett városának magyar nevét pillantotta meg a kép alján: „Szabadka". Éppen meg akarta köszönni barátja figyelmességét, amikor is hirtelen nem várt felismerés tapasztotta a képhez tekintetét. A festmény tényleg az ő városát, pontosabban az új városházát ábrázolta, azonban a városháza itt azon a helyen áll, ahol ma a Dušan Radić építette ház található. A többi elem látszólag stimmel: a távolban a Katedrális

tornyai, előtérben a régi főtér, közepén a Szentháromság-szoborral, amit a villamos nyomvonala övez, s alulról egy régi szerelvény is bekúszik a képbe, ám a kék tanácsterem ablakaival, a szűk Rudics utca felől egy hatalmas kétemeletes bérpalota néz farkasszemet. A palota, amelyről Jozefa Beringer mesélt. Az egész képet napfény árasztja el, ám a nap itt észak felől süt, ahonnan a valóságban soha nem éri fény a várost.

Aldin fotográfus barátja később a következőket nyomozta ki: a Kígyó udvar 2-ben lévő Apostolok Kávéházát Förster János nyitotta meg 1902-ben, ám 1913-ban felújították, a városokat bemutató festmények is ekkor készülhettek – ezt a városháza épületének 1912-es ábrázolása is alátámasztja. A kávéház épületének tervezője Gattarnger Oszkár volt, a festményeket pedig Hauswirth Ödön készítette.

Városába visszatérve Aldin ismerősei révén ismét találkozni szeretett volna Beringer Jozefával, ám azok sajnálattal tudatták vele, hogy a kisasszony néhány nappal hazatérése előtt elhunyt. A műemlékvédelmi hivatalban azt mondták neki, hogy az általa keresett épület sem az öreg hölgy által elmeséltek, sem a pesti kávéházban megfestetteknek megfelelően soha nem is létezett a városban.

(Részlet A Beringer-kastély *c. regényből. A szövegben található párbeszéd a regény szerb nyelvű kiadásában – az eredeti szerzői szándéknak megfelelően, Lovas Ildikó értő tolmácsolásának köszönhetően – magyar nyelven jelent meg. A narrációt Thewrewk Sophie magyarította.)*